

## بررسی وضعیت عادات مطالعه آزاد دانش آموزان دوره متوسطه شهر مشهد و عوامل مؤثر بر آن

### ایرج رداد

استادیار گروه کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه امام رضا (ع)  
irajradad@imamreza.ac.ir

### میترا مسعودی (نویسنده مسئول)

کارشناس ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه پیام نور  
mitra.masoodi@yahoo.com  
تاریخ دریافت: ۱۳۹۰/۱۱/۲۷؛ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۱/۸/۳۰

### چکیده

**هدف:** هدف این پژوهش تعیین وضعیت عادات مطالعه آزاد دانش آموزان مقطع متوسطه شهر مشهد و تأثیر عوامل جمعیت‌شناختی (جنسیت، وضعیت اقتصادی والدین، سطح سواد والدین، وضعیت تحصیلی و گرایش به اینترنت) بر آن است.

**روش:** پژوهش حاضر به لحاظ هدف کاربردی است و به روش پیمایشی توصیفی انجام پذیرفته است. جامعه آماری تعداد ۳۸۴ دانش آموز دختر و پسر مقاطع اول تا سوم بودند که با استفاده از شیوه نمونه‌گیری چندمرحله‌ای به صورت تصادفی انتخاب شدند. برای گردآوری اطلاعات از پرسشنامه استفاده شد. روایی صوری پرسشنامه توسط اساتید و صاحب‌نظران مورد تأیید قرار گرفت. پایایی پرسشنامه با استفاده از بسته نرم‌افزاری SPSS اندازه‌گیری و مقدار آلفای کرونباخ آن ۰/۷۳ محاسبه شد که نشان از اعتبار کافی آن دارد. داده‌ها در دو سطح آمار توصیفی و استنباطی برای پاسخ به پرسش‌های اساسی و آزمون فرضیه‌های پژوهش مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

**یافته‌ها:** نتایج تحقیق نشان داد: (۱) مطالعه آزاد در بین فعالیت‌های مورد علاقه دانش آموزان در اوقات فراغت جایگاه نازلی داشته است. (۲) دانش آموزان بیشتر علاقه‌مند به مطالعه کتاب‌های داستانی و تخیلی هستند. (۳) در میان عوامل بازدارنده مطالعه «گوش دادن به موسیقی»، «حجم زیاد تکالیف درسی»، و «تماشای تلویزیون» مهمتر از سایر عوامل هستند. (۴) از نظر دانش آموزان اصلی‌ترین مجاری دسترسی آنها به منابع مورد نیاز جهت مطالعه «کتاب‌فروشی‌ها» و «دوستان» و کم‌اهمیت‌ترین «کتابخانه مدرسه» بیان شده است. (۵) دانش آموزان تأثیر اینترنت را بر دسترسی به منابع اطلاعاتی و مطالعاتی مورد نیاز خود زیاد می‌دانند. (۶) بین عادات مطالعه دختران و پسران در برخی مؤلفه‌ها مانند «میزان لذت بردن از مطالعه»، «میزان خرید کتب غیردرسی» و «میزان مطالعه» تفاوت معنی‌داری وجود دارد. (۷) میان عادات مطالعه دانش آموزان بر حسب میزان تحصیلات والدین، وضعیت اقتصادی خانواده و پیشرفت تحصیلی دانش آموزان در برخی از مؤلفه‌ها تفاوت معنی‌داری مشاهده شد.

**اصالت/ارزش:** در مقاله حاضر برای نخستین بار در کشور رابطه میان متغیرهای «گرایش به اینترنت»، «سطح تحصیلات والدین»، «وضعیت اقتصادی خانواده» و «پیشرفت تحصیلی» با «عادات مطالعه دانش آموزان» مورد بررسی قرار گرفته است.

**کلیدواژه‌ها:** دانش آموزان مقطع متوسطه، عادات مطالعه، علایق مطالعه، مشهد، مطالعه آزاد.

## مقدمه

در عصر حاضر که آن را «عصر اطلاعات و دانایی» می‌نامند، مطالعه و ارتقای فرهنگ آن نقش مهمی در توسعه پایدار یک کشور دارد. به بیان دیگر، تلاش برای ایجاد جامعه‌ای که عادات مادام‌العمر مطالعه در آن نهادینه شده باشد، از الزامات اساسی شکل‌گیری ملتی نوآور، خلاق و پایدار است. بی‌تردید دسترسی یک کشور به آرمان‌های ملی و بقا در جهان کنونی که دائماً متأثر از تحولات فزاینده در حوزه علوم و فن‌آوری است، نیازمند تربیت دانش‌آموختگانی پویا، موگد و روزآمد است. لذا، باید دانش‌آموزان را برای مواجهه با این تحولات به مهارت‌های خواندن و عادات صحیح مطالعه مجهز کرد تا همواره شرایط یادگیری و روزآمد شدن را برای خود فراهم کنند.

تحقیقات مختلف نشان می‌دهد عوامل متعددی در شکل‌گیری عادات مطالعه در دانش‌آموزان تأثیر دارند. بسیاری از صاحب‌نظران معتقدند عادات مادام‌العمر مطالعه در همان سال‌های آغازین زندگی در فرد بنیان نهاده می‌شود و در سنین نوجوانی رشد کرده و به بلوغ می‌رسد. از این رو، در این مسیر نقش خانواده در ایجاد عادت به مطالعه و کتابخوانی بسیار حائز اهمیت است. محیط خانه، طرز نگرش والدین نسبت به امر مطالعه، وجود کتاب‌ها و نشریات قابل دسترس و مهم‌تر از همه جایگاه اجتماعی-اقتصادی والدین شامل سطح سواد و تحصیلات، حرفه و میزان درآمد آنها در حمایت و تشویق فرزندان به خواندن و مطالعه بیش از سایر عوامل مؤثر است (کارتال، از کیلیک و از تک<sup>۱</sup>، ۲۰۱۲). از سوی دیگر، تحولات اخیر در حوزه فن‌آوری‌های نوین اطلاعاتی و به طور اخص شبکه اینترنت به واسطه جذابیت آن در دسترسی سریع و آسان به اطلاعات، به زعم برخی از محققان، عادات مطالعه را در دانش‌آموزان تحت تأثیر قرار داده است (شن<sup>۲</sup>، ۲۰۰۶؛ دایکمن<sup>۳</sup>، ۲۰۰۷). افزون بر آن، میزان دسترس‌پذیر بودن منابع مورد علاقه، فعالیت‌های جایگزین در اوقات فراغت، و میزان حمایت و تشویق از سوی اطرافیان از جمله عواملی هستند که بر عادات مطالعه دانش‌آموزان تأثیر می‌گذارند.

به طور کلی، شناسایی وضعیت عادات مطالعه دانش‌آموزان و نیز آگاهی از عوامل مؤثر بر آن به برنامه‌ریزان فرهنگی کشور کمک می‌کند تا در جهت ترویج فرهنگ مطالعه و کتابخوانی و

1. Kartala, Ozkilicb, Oztekec

2. Shen

3. Dykeman

بررسی وضعیت عادات مطالعه آزاد دانش‌آموزان دوره متوسطه شهر مشهد و عوامل مؤثر بر آن

ارتقای وضعیت موجود گام‌های مؤثرتری بردارند. از این رو، پژوهش حاضر بر آن است تا ضمن شناسایی جایگاه مطالعه در میان فعالیت‌های مورد علاقه دانش‌آموزان دوره متوسطه مشهد، منابع مورد علاقه، شیوه‌های دسترسی به منابع مورد نیاز، و علل عدم گرایش آنها به مطالعه، به تبیین تفاوت عادات مطالعه بر حسب متغیرهای جمعیت‌شناختی «جنسیت»، «میزان گرایش به اینترنت»، «تحصیلات والدین»، «وضعیت اقتصادی خانواده»، و «پیشرفت تحصیلی» پردازد.

### پرسش‌های اساسی

۱. دانش‌آموزان اوقات فراغت خود را صرف چه فعالیت‌هایی می‌کنند؟
۲. دانش‌آموزان به مطالعه چه منابعی علاقه‌مند هستند؟
۳. میزان مطالعه دانش‌آموزان درباره موضوعات مورد علاقه خود چگونه است؟
۴. علل عدم گرایش دانش‌آموزان به مطالعه چیست؟
۵. مشوقان دانش‌آموزان به مطالعه را چه کسانی تشکیل می‌دهند؟
۶. معمولاً دسترسی دانش‌آموزان به منابع مورد نیاز خود از چه طریقی انجام می‌پذیرد؟
۷. دانش‌آموزان تا چه حد اینترنت را بر رفع نیازهای مطالعاتی و اطلاعاتی خود مؤثر می‌دانند؟

### فرضیه‌های پژوهش

۱. بین عادات مطالعه آزاد دانش‌آموزان دختر و پسر تفاوت معنی‌دار وجود دارد.
۲. بین عادات مطالعه آزاد دانش‌آموزان بر حسب میزان گرایش آنان به اینترنت تفاوت معنی‌دار وجود دارد.
۳. بین عادات مطالعه آزاد دانش‌آموزان بر حسب سطح تحصیلات والدین تفاوت معنی‌دار وجود دارد.
۴. بین عادات مطالعه آزاد دانش‌آموزان بر حسب وضعیت اقتصادی خانواده تفاوت معنی‌دار وجود دارد.
۵. بین عادات مطالعه آزاد دانش‌آموزان بر حسب پیشرفت تحصیلی تفاوت معنی‌دار وجود دارد.

## روش پژوهش

روش انجام پژوهش حاضر به لحاظ هدف کاربردی و از نظر شیوه اجرا پیمایشی توصیفی است. جامعه پژوهش را ۷۹۰۰۰ دانش‌آموز مشغول به تحصیل در دبیرستان‌های دخترانه و پسرانه نواحی هشت گانه شهر مشهد تشکیل می‌دهند که بنا به پراکندگی و کثرت جامعه آماری، با استفاده از روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چند مرحله‌ای ۳۸۴ دانش‌آموز به عنوان نمونه انتخاب شدند.

ابزار گردآوری اطلاعات پرسشنامه محقق ساخته‌ای مشتمل بر ۴۰ سؤال بسته و باز است که متغیرهای مستقل (شامل جنسیت، سطح تحصیلات والدین، وضعیت اقتصادی والدین، موفقیت تحصیلی دانش‌آموزان، میزان گرایش به اینترنت) و متغیرهای وابسته پژوهش یعنی علائق خواندنی و عادات مطالعه آزاد دانش‌آموزان (شامل شاخصه‌هایی از قبیل میزان مطالعه آزاد دانش‌آموزان، میزان لذت آنان از مطالعه، میزان خواندن کتاب برای آنان در دوران کودکی، میزان خرید کتاب و مجلات، میزان مراجعه آنان به کتابخانه در دوران کودکی و در حال حاضر، میزان خرید کتاب برای آنان توسط والدین، تعداد کتاب‌ها و مجلات شخصی آنان، تمایل آنان به مطالعه، نحوه تأمین منابع مورد نیاز جهت مطالعه آزاد، منابع مورد علاقه آنان جهت مطالعه و غیره) را مورد سنجش و ارزیابی قرار می‌دهد. برای سنجش روایی صوری پرسشنامه، نسخه اولیه آن به رؤیت چند نفر از متخصصان و صاحب نظران حوزه مورد مطالعه رسید و پس از اعمال اصلاحات مورد نظر روایی آن تأیید شد. برای سنجش پایایی، پرسشنامه مربوطه پیش از توزیع نهایی، به صورت آزمایشی بین ۳۰ نفر از دانش‌آموزان توزیع شد و داده‌های گردآوری شده با استفاده از روش محاسبه ضریب آلفای کرونباخ مورد تحلیل قرار گرفت و پایایی کلی آن حدود ۰/۷۳ تعیین گردید که قابل قبول تشخیص داده شد. در نهایت تعداد ۴۰۰ پرسشنامه توزیع و ۳۵۸ عدد (۸۹/۵٪) تکمیل و جمع‌آوری گردید.

## یافته‌ها

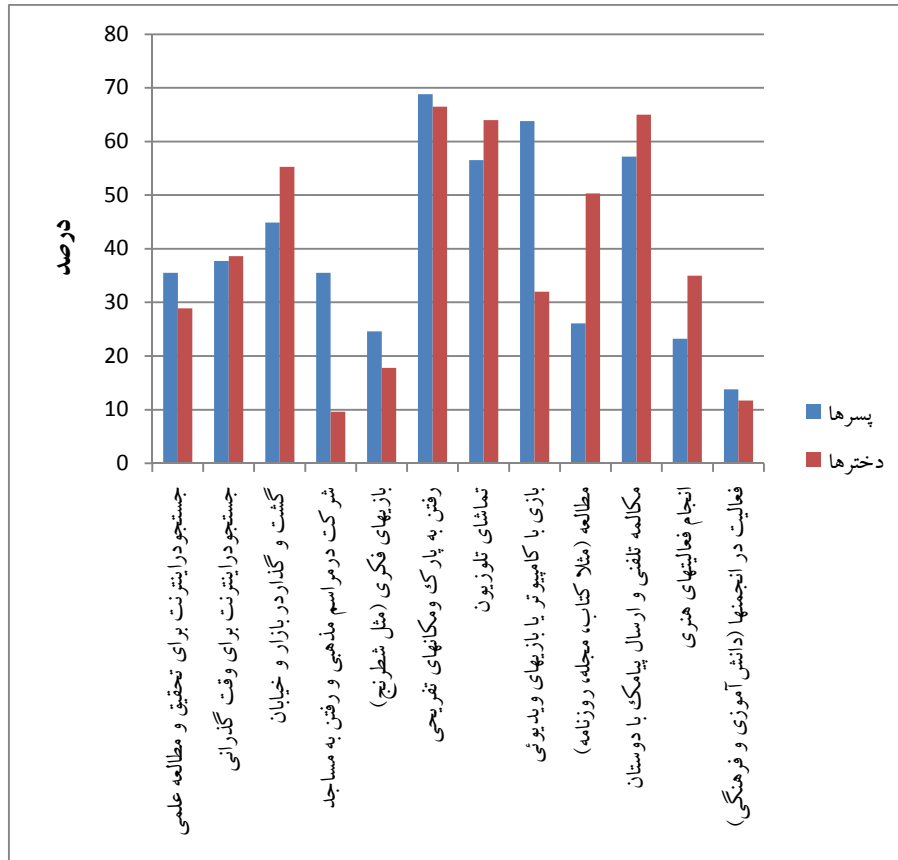
داده‌های حاصل از پرسشنامه با استفاده از بسته نرم‌افزاری SPSS 17.0 در دو سطح آمار توصیفی (توزیع فراوانی، درصد، میانگین و انحراف معیار) و آمار استنباطی (آزمون‌های

بررسی وضعیت عادات مطالعه آزاد دانش‌آموزان دوره متوسطه شهر مشهد و عوامل مؤثر بر آن

ناپارامتری کروسکال والیس و من ویتنی) مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. پیش از پاسخ به پرسش‌های اساسی و آزمون فرضیه‌ها، ویژگی‌های جمعیت‌شناختی جامعه پژوهش مورد بررسی قرار گرفت که در ادامه می‌آید.

از نظر جنسیت، ۵۹ درصد پاسخگویان دختر و ۴۱ درصد پسر بودند. به لحاظ سطح تحصیلات والدین، ۷۰/۶ درصد مادران و ۵۹/۱ درصد پدران فاقد تحصیلات دانشگاهی و ۲۹/۴ درصد مادران و ۴۰/۹ درصد پدران دارای تحصیلات آموزش عالی بودند. همچنین از نظر وضعیت اقتصادی خانواده، ۶۰/۵ درصد کمتر از هشتصد هزار تومان، ۱۷/۵ درصد بین هشتصد هزار تا یک میلیون تومان و ۲۲ درصد بیش از یک میلیون تومان در ماه درآمد داشته‌اند. به لحاظ وضعیت پیشرفت تحصیلی، ۴۲/۳ درصد دانش‌آموزان بیان داشتند که معمولاً معدل آنها بین ۱۷ تا ۲۰، ۳۵/۸ درصد بین ۱۴ تا ۱۷، ۱۳ درصد بین ۱۱ تا ۱۴ و ۹ درصد نیز ۱۰ و پایین‌تر بوده است.

در پاسخ به پرسش اول مبنی بر فعالیت‌های مورد علاقه دانش‌آموزان در اوقات فراغت، داده‌های پژوهش نشان داد که محبوب‌ترین فعالیت مورد علاقه دانش‌آموزان پسر در اوقات فراغت «رفتن به پارک و مکان‌های تفریحی» (۶۸/۸٪) است و پس از آن «بازی با کامپیوتر» (۶۳/۸٪)، «مکالمه تلفنی و ارسال پیامک به دوستان» (۵۷/۲٪) و «تماشای تلویزیون» (۵۶/۵٪) در رتبه‌های بعدی قرار دارند. در میان دختران نیز مورد علاقه‌ترین فعالیت در اوقات فراغت «رفتن به پارک و مکان‌های تفریحی» (۶۶/۵٪) است و پس از آن «مکالمه تلفنی با دوستان» (۶۵٪)، «تماشای تلویزیون» (۶۴٪) و «گشت و گذار در بازار و خیابان» (۵۵/۳٪) در رتبه‌های بعدی قرار دارند. در این میان، تنها حدود یک‌چهارم از دانش‌آموزان پسر (۲۶/۱٪) اظهار کردند که به مطالعه (کتاب، مجله، روزنامه) در اوقات فراغت علاقه‌مند هستند. با این حال، علاقه‌مندی دختران (۵۰/۳٪) به مطالعه در اوقات فراغت وضعیت بهتری نسبت به پسران دارد. (نمودار ۱)



نمودار ۱. فعالیت‌های مورد علاقه دانش‌آموزان در اوقات فراغت

در پاسخ به پرسش دوم مبنی بر منابع مورد علاقه دانش‌آموزان جهت مطالعه، داده‌های پژوهش نشان داد که به طور کلی «کتاب‌های داستانی و تخیلی» (۴۷/۲٪) پر مخاطب‌ترین منابع از سوی دانش‌آموزان است و پس از آن کتاب‌های «طنز و فکاهی» (۳۷/۳٪) و «مجلات هنری» (۳۰/۴٪) در رتبه‌های بعدی قرار دارند. دختران بیشتر علاقه‌مند به مطالعه «کتاب‌های داستانی و تخیلی» (۵۸/۴٪) هستند؛ در حالی که پسران بیشتر مجلات ورزشی (۴۲/۰٪) را برای مطالعه ترجیح می‌دهند. کم مخاطب‌ترین منابع را نیز در میان دانش‌آموزان پسر «مجلات خانواده» (۵/۱٪) و در میان دختران «مجلات خبری» (۱۱/۲٪) تشکیل می‌دهند. (جدول ۱)

بررسی وضعیت عادات مطالعه آزاد دانش‌آموزان دوره متوسطه شهر مشهد و عوامل مؤثر بر آن

جدول ۱. توزیع فراوانی منابع مورد علاقه دانش‌آموزان برای مطالعه

| مجموع (n = ۳۳۵)         |         | دختر (n = ۱۹۷)    |         | پسر (n = ۱۳۸)    |         | نوع منبع                       |
|-------------------------|---------|-------------------|---------|------------------|---------|--------------------------------|
| درصد از کل پاسخ‌دهندگان | فراوانی | درصد از کل دخترها | فراوانی | درصد از کل پسرها | فراوانی |                                |
| ۴۷/۲                    | ۱۵۸     | ۵۸/۴              | ۱۱۵     | ۳۱/۲             | ۴۳      | کتاب‌های داستانی و تخیلی       |
| ۳۷/۳                    | ۱۲۵     | ۳۸/۱              | ۷۵      | ۳۶/۲             | ۵۰      | کتاب‌های طنز                   |
| ۳۰/۴                    | ۱۰۲     | ۳۵/۵              | ۷۰      | ۲۳/۲             | ۳۲      | مجلات هنری (موسیقی، فیلم و...) |
| ۳۰/۱                    | ۱۰۱     | ۳۵/۵              | ۷۰      | ۲۲/۵             | ۳۱      | مجلات سرگرمی و جدول            |
| ۲۷/۲                    | ۹۱      | ۱۶/۸              | ۳۳      | ۴۲/۰             | ۵۸      | مجلات ورزشی                    |
| ۲۷/۲                    | ۹۱      | ۲۴/۹              | ۴۹      | ۳۰/۴             | ۴۲      | مجلات علمی                     |
| ۲۶/۹                    | ۹۰      | ۲۱/۸              | ۴۳      | ۳۴/۱             | ۴۷      | روزنامه                        |
| ۲۶/۶                    | ۸۹      | ۳۶/۰              | ۷۱      | ۱۳/۰             | ۱۸      | مجلات بهداشت و سلامتی          |
| ۱۷/۹                    | ۶۰      | ۱۵/۷              | ۳۱      | ۲۱/۰             | ۲۹      | کتاب‌های غیرداستانی            |
| ۱۴/۶                    | ۴۹      | ۱۱/۲              | ۲۲      | ۱۹/۶             | ۲۷      | مجلات خبری                     |
| ۱۲/۸                    | ۴۳      | ۱۸/۳              | ۳۶      | ۵/۱              | ۷       | مجلات مربوط به خانواده         |

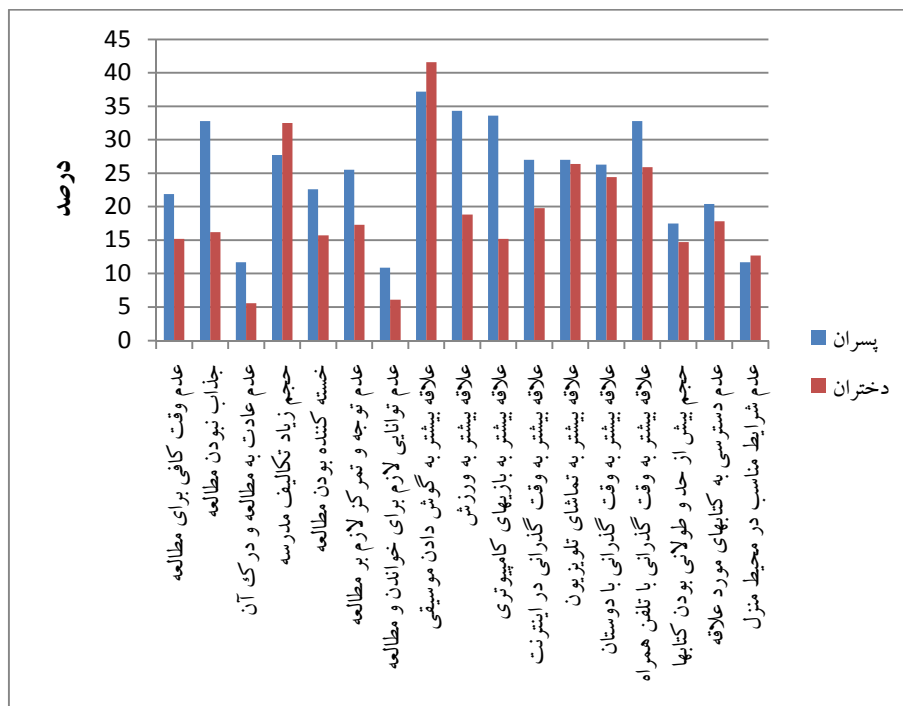
در پاسخ به پرسش سوم مبنی بر میزان مطالعه دانش‌آموزان درباره موضوعات مورد علاقه خود، داده‌های پژوهش نشان داد که اکثر دانش‌آموزان (۶۵/۵٪) «گاهی اوقات» درباره موضوعات مورد علاقه خود مطالعه می‌کنند. در عین حال، ۱۷/۲ درصد «به طور مرتب» و ۱۵/۲ درصد «به ندرت» به مطالعه روی می‌آورند. ۲/۱ درصد نیز اظهار داشته‌اند هرگز مطالعه نمی‌کنند. (جدول ۲)

جدول ۲. توزیع فراوانی بسامد مطالعه دانش‌آموزان درباره حوزه‌های مورد علاقه

| مجموع (n = ۳۳۰)         |         | دختر (n = ۱۹۵)    |         | پسر (n = ۱۳۵)    |         | دفعات مطالعه |
|-------------------------|---------|-------------------|---------|------------------|---------|--------------|
| درصد از کل پاسخ‌دهندگان | فراوانی | درصد از کل دخترها | فراوانی | درصد از کل پسرها | فراوانی |              |
| ۱۷/۲                    | ۵۷      | ۱۷/۲              | ۳۳      | ۱۷/۸             | ۲۴      | به طور مرتب  |
| ۶۵/۵                    | ۲۱۶     | ۶۵/۵              | ۱۳۱     | ۶۳/۰             | ۸۵      | گاهی اوقات   |
| ۱۵/۲                    | ۵۰      | ۱۵/۲              | ۲۸      | ۱۶/۳             | ۲۲      | به ندرت      |
| ۲/۱                     | ۷       | ۲/۱               | ۳       | ۳/۰              | ۴       | هرگز         |

۱. علت مغایرت عدد مجموع با حجم واقعی نمونه آماری، عدم پاسخگویی برخی از دانش‌آموزان به پرسش مربوطه بوده است. مغایرت در سایر جداول نیز به همین علت است.

در پاسخ به پرسش چهارم مبنی بر علل عدم گرایش دانش‌آموزان به مطالعه، تحلیل داده‌های پژوهش نشان داد که دانش‌آموزان پسر اصلی‌ترین علل عدم گرایش خود به مطالعه را «علاقه بیشتر به گوش دادن موسیقی» (۳۷/۲٪)، «ورزش» (۳۴/۳٪)، «بازی‌های کامپیوتری» (۳۳/۶٪) و «وقت گذرانی با تلفن همراه» (۳۲/۸٪) بیان داشته‌اند. در حالی که دانش‌آموزان دختر اصلی‌ترین علل عدم گرایش خود به مطالعه را «علاقه بیشتر به گوش دادن موسیقی» (۴۱/۶٪)، «حجم تکالیف مدرسه» (۳۲/۵٪)، «علاقه بیشتر به تماشای تلویزیون» (۲۶/۴٪) و «وقت گذرانی با تلفن همراه» (۲۵/۹٪) اظهار کرده‌اند. (نمودار ۲)



نمودار ۲. دلایل عدم گرایش دانش‌آموزان به مطالعه

در پاسخ به پرسش پنجم مبنی بر مشوقان دانش‌آموزان به مطالعه، یافته‌های پژوهش نشان داد «والدین» دانش‌آموزان (۶۱/۵٪) و پس از آن «معلمان» (۳۱/۸٪) بیش از سایرین آنها را به مطالعه تشویق می‌کنند. در این میان کمترین تشویق از سوی «کتابداران مدرسه» (۳/۴٪) صورت

بررسی وضعیت عادات مطالعه آزاد دانش‌آموزان دوره متوسطه شهر مشهد و عوامل مؤثر بر آن

گرفته است و تعداد قابل توجهی از دانش‌آموزان (۲۶/۳٪) نیز گفته‌اند که «هیچ‌کس» آنها را تشویق به مطالعه نمی‌کند. (جدول ۳)

جدول ۳. توزیع فراوانی مشوقان دانش‌آموزان به مطالعه (n = ۳۵۸)

| مشوقان                         | فراوانی | درصد از کل نمونه |
|--------------------------------|---------|------------------|
| والدین                         | ۲۲۰     | ۶۱/۵             |
| معلمان                         | ۱۱۴     | ۳۱/۸             |
| هیچ‌کس                         | ۹۴      | ۲۶/۳             |
| خواهر یا برادر                 | ۷۸      | ۲۱/۸             |
| دوستان                         | ۷۴      | ۲۰/۷             |
| برنامه‌های رادیو و تلویزیون    | ۴۳      | ۱۲/۰             |
| کتابداران کتابخانه عمومی/مدرسه | ۱۲      | ۳/۴              |

در پاسخ به پرسش ششم مبنی بر نحوه دسترسی دانش‌آموزان به منابع مورد نیاز خود جهت مطالعه، یافته‌ها نشان داد که دسترسی دانش‌آموزان به منابع مورد نیاز جهت مطالعه بیشتر از طریق «کتابفروشی» (۴۷/۲٪) و پس از آن از طریق «دوستان» (۳۳/۲٪) صورت می‌گیرد. در این میان، «کتابخانه عمومی» (۲۷/۷٪) در دسترسی دانش‌آموزان به منابع مورد نیاز کمتر از «اینترنت» (۲۹/۳٪) نقش دارد. نکته قابل توجه جایگاه «کتابخانه مدرسه» در دسترسی دانش‌آموزان به منابع مورد نیاز است که در پایین‌ترین سطح (۱۸/۷٪) قرار دارد. (جدول ۴)

جدول ۴. توزیع فراوانی شیوه‌های دسترسی دانش‌آموزان به منابع مورد نیاز جهت مطالعه (n = ۳۵۸)

| شیوه دسترسی    | فراوانی | درصد از کل نمونه |
|----------------|---------|------------------|
| کتاب فروشی     | ۱۶۹     | ۴۷/۲             |
| دوستان         | ۱۱۹     | ۳۳/۲             |
| اینترنت        | ۱۰۵     | ۲۹/۳             |
| کتابخانه عمومی | ۹۹      | ۲۷/۷             |
| همکلاسی‌ها     | ۸۳      | ۲۳/۲             |
| والدین         | ۸۲      | ۲۲/۹             |
| کتابخانه مدرسه | ۶۷      | ۱۸/۷             |

در پاسخ به پرسش هفتم مبنی بر تأثیر اینترنت بر رفع نیازهای مطالعاتی و اطلاعاتی دانش‌آموزان، تحلیل داده‌های پژوهش نشان داد که بیش از نیمی از دانش‌آموزان (۵۷/۰٪) تأثیر اینترنت را در رفع نیازهای اطلاعاتی و مطالعاتی خود در حد زیاد می‌دانند. (جدول ۵)

جدول ۵. توزیع فراوانی میزان تأثیر اینترنت بر رفع نیازهای اطلاعاتی و مطالعاتی دانش‌آموزان

| میزان تأثیر | پسر (n = ۱۳۶)      |       | دختر (n = ۱۹۲)     |        | مجموع (n = ۳۲۸)         |         |
|-------------|--------------------|-------|--------------------|--------|-------------------------|---------|
|             | درصد از کل فراوانی | پسرها | درصد از کل فراوانی | دخترها | درصد از کل پاسخ‌دهندگان | فراوانی |
| زیاد        | ۴۹/۳               | ۶۷    | ۶۲/۵               | ۱۲۰    | ۵۷/۰                    | ۱۸۷     |
| کم          | ۳۰/۹               | ۴۲    | ۲۵/۵               | ۴۹     | ۲۷/۷                    | ۹۱      |
| خیلی کم     | ۱۰/۳               | ۱۴    | ۹/۴                | ۱۸     | ۹/۸                     | ۳۲      |
| هیچ         | ۹/۶                | ۱۳    | ۲/۶                | ۵      | ۵/۵                     | ۱۸      |

### آزمون فرضیه‌ها

در این قسمت نتایج حاصل از آزمون فرضیه‌های پژوهش ارائه شده است.

فرضیه ۱. بین عادات مطالعه آزاد دانش‌آموزان دختر و پسر تفاوت معنی‌دار وجود دارد.

بر اساس جدول ۶، نتایج حاصل از آزمون ناپارامتری من ویتنی نشان می‌دهد که در سطح ۹۵٪ فرض صفر درباره مؤلفه‌های میزان لذت بردن از مطالعه (۰/۰۰۰)، میزان خرید کتب غیردرسی (۰/۰۰۳)، میزان مطالعه (۰/۰۰۰)، خواندن کتاب توسط والدین در دوران کودکی (۰/۰۳۸)، تشویق به مطالعه در اوقات فراغت توسط والدین (۰/۰۰۲)، میزان مراجعه به کتابخانه در حال حاضر (۰/۰۰۰) و میزان خرید کتاب توسط والدین (۰/۰۰۲) رد و فرض یک تأیید می‌شود. به عبارت دیگر، این مؤلفه‌ها دارای میانگین متفاوتی در دو گروه دختران و پسران بوده است ( $p\text{-value} < 0.05$ ). لازم به توضیح است که در تمامی این موارد به جز در مؤلفه «تشویق به مطالعه در اوقات فراغت» این میانگین در گروه دختران بیشتر از پسران بوده است.

بررسی وضعیت عادات مطالعه آزاد دانش‌آموزان دوره متوسطه شهر مشهد و عوامل مؤثر بر آن

جدول ۶. نتایج آزمون من ویتنی برای تفاوت عادات مطالعه دانش‌آموزان دختر و پسر

| p     | z      | متوسط رتبه‌ها |        | فعالیت                                       |
|-------|--------|---------------|--------|--|
|       |        | دختر          | پسر    |  |
| ۰/۰۰۰ | -۴/۴۱۰ | ۱۸۱/۲۰        | ۱۳۸/۴۵ | لذت بردن از مطالعه                           |
| ۰/۰۰۳ | -۲/۹۷۷ | ۱۷۵/۰۲        | ۱۴۶/۳۰ | میزان خرید کتب غیردرسی                       |
| ۰/۰۰۰ | -۴/۳۱۸ | ۱۸۲/۱۷        | ۱۴۰/۹۳ | میزان مطالعه                                 |
| ۰/۰۳۸ | -۲/۰۷۶ | ۱۷۴/۱۳        | ۱۵۳/۳۴ | خواندن کتاب در دوران کودکی توسط والدین       |
| ۰/۰۰۲ | -۳/۰۸۳ | ۱۵۲/۲۳        | ۱۸۳/۳۶ | تشویق به مطالعه در اوقات فراغت از سوی والدین |
| ۰/۰۰۰ | -۴/۰۸۷ | ۱۸۲/۱۷        | ۱۴۰/۶۴ | میزان مراجعه به کتابخانه در حال حاضر         |
| ۰/۰۰۲ | -۳/۱۵۹ | ۱۷۶/۶۴        | ۱۴۴/۹۱ | میزان خرید کتاب توسط والدین                  |

فرضیه ۲. بین عادات مطالعه آزاد دانش‌آموزان بر حسب میزان گرایش آنان به اینترنت تفاوت معنی‌دار وجود دارد.

نتایج آزمون کروسکال والیس در سطح ۹۵٪ نشان داد که بین عادات مطالعه دانش‌آموزان بر حسب متوسط گرایش آنها به اینترنت تفاوت معنی‌داری وجود ندارد و فرضیه تحقیق رد شد.

فرضیه ۳. بین عادات مطالعه آزاد دانش‌آموزان بر حسب سطح تحصیلات والدین تفاوت معنی‌دار وجود دارد.

بر اساس جدول ۷، نتایج آزمون کروسکال والیس در سطح ۹۵٪ نشان داد میزان تحصیلات پدر بر مؤلفه‌های «میزان لذت بردن از مطالعه»، «میزان کتب غیردرسی موجود در منزل»، «وجود آبونمان یک روزنامه در خانواده»، «میزان مراجعه به کتابخانه در حال حاضر» و «میزان مطالعه پدر» تأثیرگذار بوده است. همچنین با توجه به جدول ۸، میزان تحصیلات مادر بر مؤلفه‌های «میزان مجلات موجود در خانواده»، «خواندن کتاب در دوران کودکی»، «میزان خرید کتاب توسط والدین» و «میزان مطالعه مادر» تأثیرگذار بوده است ( $p\text{-value} < 0.05$ ).

جدول ۷. نتایج آزمون کروسکال والیس برای تفاوت عادات مطالعه دانش‌آموزان بر حسب سطح تحصیلات پدر

| p     | درجه آزادی | آماره کی دو کروسکال والیس | متوسط رتبه‌ها       |        |           |        | فعالیت |                                      |
|-------|------------|---------------------------|---------------------|--------|-----------|--------|--------|--------------------------------------|
|       |            |                           | فوق لیسانس و بالاتر | لیسانس | فوق دیپلم | دیپلم  |        | زیر دیپلم                            |
| ۰/۰۲۸ | ۴          | ۱۰/۸۵۴                    | ۱۴۵/۹۳              | ۱۴۳/۴۸ | ۱۸۲/۵۱    | ۱۷۱/۰۸ | ۱۴۳/۶۶ | لذت بردن از مطالعه                   |
| ۰/۰۰۲ | ۴          | ۱۶/۶۵۸                    | ۱۸۳/۳۹              | ۱۷۸/۸۸ | ۱۹۰/۲۵    | ۱۵۳/۲۵ | ۱۳۲/۸۷ | تعداد کتب غیردرسی موجود در منزل      |
| ۰/۰۲۷ | ۴          | ۱۰/۹۳۴                    | ۱۸۲/۰۰              | ۱۸۳/۹۶ | ۱۷۱/۶۴    | ۱۵۶/۶۸ | ۱۴۲/۱۸ | آبونمان روزنامه در خانواده           |
| ۰/۰۳۶ | ۴          | ۱۰/۲۵۹                    | ۱۳۷/۸۸              | ۱۳۷/۲۴ | ۱۸۴/۵۸    | ۱۷۰/۰۴ | ۱۶۴/۷۵ | میزان مراجعه به کتابخانه در حال حاضر |
| ۰/۰۰۰ | ۴          | ۳۰/۸۵۹                    | ۲۰۴/۵۲              | ۱۹۰/۹۰ | ۱۸۲/۵۵    | ۱۵۸/۹۸ | ۱۱۶/۹۲ | میزان مطالعه پدر                     |

جدول ۸. نتایج آزمون کروسکال والیس برای تفاوت عادات مطالعه دانش‌آموزان بر حسب سطح تحصیلات مادر

| p     | درجه آزادی | آماره کی دو کروسکال والیس | متوسط رتبه‌ها       |        |           |        | فعالیت |                            |
|-------|------------|---------------------------|---------------------|--------|-----------|--------|--------|----------------------------|
|       |            |                           | فوق لیسانس و بالاتر | لیسانس | فوق دیپلم | دیپلم  |        | زیر دیپلم                  |
| ۰/۰۰۹ | ۴          | ۱۳/۴۶۰                    | ۱۶۷/۸۴              | ۱۴۶/۸۴ | ۱۹۱/۸۳    | ۱۷۷/۶۴ | ۱۴۴/۰۶ | مجلات موجود در منزل        |
| ۰/۰۰۰ | ۴          | ۲۴/۸۴۱                    | ۱۴۹/۹۴              | ۱۷۲/۱۸ | ۱۹۳/۵۴    | ۱۸۳/۶۰ | ۱۳۱/۵۲ | خواندن کتاب در دوران کودکی |
| ۰/۰۲۱ | ۴          | ۱۱/۶۰۴                    | ۱۹۵/۱۴              | ۱۶۲/۴۲ | ۱۷۲/۳۵    | ۱۷۷/۶۹ | ۱۴۱/۴۴ | خرید کتاب توسط والدین      |
| ۰/۰۰۰ | ۴          | ۲۲/۷۵۴                    | ۱۸۲/۲۸              | ۱۹۶/۹۹ | ۱۸۰/۴۰    | ۱۷۶/۱۳ | ۱۳۱/۳۳ | میزان مطالعه مادر          |

اختلاف میانگین رتبه‌های عادات مطالعه بین گروه‌های مختلف با استفاده از آزمون تعقیبی دانکن تجزیه و تحلیل شد و نتایج نشان داد که اختلاف میانگین رتبه شاخص «لذت بردن از مطالعه» و «میزان مطالعه پدر» در گروه دانش‌آموزان دارای پدران با تحصیلات دانشگاهی در

## تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی

بررسی وضعیت عادات مطالعه آزاد دانش‌آموزان دوره متوسطه شهر مشهد و عوامل مؤثر بر آن

مقایسه با گروه پدران زیر دیپلم معنی‌دار بود. این اختلاف در گروه پدران دارای دیپلم در مقایسه با پدران زیر دیپلم نیز معنی‌دار بود ( $p < 0.05$ ). شاخص «میزان کتب غیردرسی موجود در منزل» در گروه دانش‌آموزان دارای پدرانی با تحصیلات دانشگاهی در مقایسه با گروه پدران دیپلم و زیر دیپلم معنی‌دار بود ( $p < 0.05$ ). همچنین اختلاف میانگین رتبه شاخص‌های «مجلات موجود در خانواده»، «خواندن کتاب در دوران کودکی»، «میزان خرید کتاب توسط والدین» و «میزان مطالعه مادر» در گروه دانش‌آموزان دارای مادران با تحصیلات دانشگاهی نسبت به گروه مادران زیر دیپلم معنی‌دار بود ( $p < 0.05$ ).

فرضیه ۴. بین عادات مطالعه آزاد دانش‌آموزان بر حسب وضعیت اقتصادی خانواده تفاوت معنی‌دار وجود دارد.

بر اساس جدول ۹، وضعیت اقتصادی خانواده بر مؤلفه‌های مطالعه در صورت داشتن وقت بیشتر (۰/۰۰۷)، میزان کتب غیردرسی موجود در منزل (۰/۰۴۴)، وجود آبونمان یک روزنامه در خانواده (۰/۰۰۲)، میزان خرید کتاب توسط والدین (۰/۰۰۳) و میزان مطالعه پدر (۰/۰۰۱) تأثیر گذار بوده است ( $p\text{-value} < 0.05$ ).

جدول ۹. نتایج آزمون کروسکال وایس برای تفاوت عادات مطالعه دانش‌آموزان بر حسب وضعیت اقتصادی خانواده

| فعالیت                               | متوسط رتبه‌ها       |                     |                               |                 |                          |            | کمتر از ۳۰۰ هزار | p |
|--------------------------------------|---------------------|---------------------|-------------------------------|-----------------|--------------------------|------------|------------------|---|
|                                      | بین ۳۰۰ تا ۵۰۰ هزار | بین ۶۰۰ تا ۸۰۰ هزار | بین ۹۰۰ تا ۱ هزار تا ۱ میلیون | بیش از ۱ میلیون | آماره کی دو کروسکال وایس | درجه آزادی |                  |   |
| مطالعه بیشتر در صورت داشتن وقت بیشتر | ۱۶۳/۰۴              | ۱۳۱/۰۱              | ۱۴۱/۸۵                        | ۱۶۰/۳۰          | ۱۴/۰۹۰                   | ۴          | ۰/۰۰۷            |   |
| میزان کتب غیردرسی موجود در منزل      | ۱۴۶/۳۴              | ۱۵۹/۷۰              | ۱۶۵/۴۷                        | ۱۶۷/۳۸          | ۹/۸۰۴                    | ۴          | ۰/۰۴۴            |   |
| آبونمان روزنامه در خانواده           | ۱۵۴/۷۹              | ۱۶۱/۵۱              | ۱۲۵/۳۷                        | ۱۷۷/۷۹          | ۱۶/۶۲۰                   | ۴          | ۰/۰۰۲            |   |
| میزان خرید کتاب توسط والدین          | ۱۴۳/۸۲              | ۱۶۰/۷۵              | ۱۳۲/۷۸                        | ۱۸۸/۴۶          | ۱۵/۹۵۷                   | ۴          | ۰/۰۰۳            |   |
| میزان مطالعه پدر                     | ۱۴۷/۱۶              | ۱۶۹/۰۹              | ۱۵۳/۶۶                        | ۱۷۲/۲۵          | ۱۹/۴۸۹                   | ۴          | ۰/۰۰۱            |   |

اختلاف میانگین رتبه‌های عادات مطالعه بین گروه‌های مختلف با استفاده از آزمون تعقیبی دانکن تجزیه و تحلیل شد و نتایج نشان داد که اختلاف میانگین رتبه شاخص‌های «میزان کتب غیردرسی موجود در منزل»، «آبونمان روزنامه در خانواده» و «میزان مطالعه پدر» در گروه دانش‌آموزان دارای والدینی با درآمد کمتر از ۶۰۰ هزار تومان در مقایسه با گروه‌های دارای درآمد بالاتر معنی‌دار بود.

فرضیه ۵. بین عادات مطالعه آزاد دانش‌آموزان بر حسب پیشرفت تحصیلی تفاوت معنی‌دار وجود دارد.

طبق جدول ۱۰، نتایج آزمون کروسکال والیس نشان می‌دهد بین عادات مطالعه دانش‌آموزان بر حسب پیشرفت تحصیلی آنها در مؤلفه‌های «میزان لذت بردن از مطالعه» (۰/۰۰۰)، «میزان مطالعه» (۰/۰۲۵) و «میزان مراجعه به کتابخانه در حال حاضر» (۰/۰۲۰) تفاوت معنی‌دار وجود دارد.

جدول ۱۰. نتایج آزمون کروسکال والیس برای تفاوت عادات مطالعه دانش‌آموزان بر حسب پیشرفت تحصیلی

| p     | درجه آزادی | آماره کی دو کروسکال والیس | متوسط رتبه‌ها (بر حسب نمره معدل) |        |        |           | فعالیت                               |
|-------|------------|---------------------------|----------------------------------|--------|--------|-----------|--------------------------------------|
|       |            |                           | ۱۷-۲۰                            | ۱۴-۱۶  | ۱۱-۱۳  | ۱۰ و کمتر |                                      |
| ۰/۰۰۰ | ۳          | ۲۳/۲۰۴                    | ۱۷۹/۴۶                           | ۱۵۵/۲۰ | ۱۲۱/۵۵ | ۱۱۷/۳۰    | لذت بردن از مطالعه                   |
| ۰/۰۲۵ | ۳          | ۹/۳۱۷                     | ۱۷۴/۸۰                           | ۱۵۸/۸۵ | ۱۴۱/۲۴ | ۱۳۳/۰۲    | میزان مطالعه                         |
| ۰/۰۲۰ | ۳          | ۹/۸۳۳                     | ۱۶۴/۶۱                           | ۱۷۳/۱۴ | ۱۴۱/۹۲ | ۱۲۲/۰۹    | میزان مراجعه به کتابخانه در حال حاضر |

اختلاف میانگین رتبه‌های عادات مطالعه بین گروه‌های مختلف با استفاده از آزمون تعقیبی دانکن تجزیه و تحلیل شد و نتایج نشان داد که اختلاف میانگین رتبه شاخص‌های «میزان مطالعه» و «میزان مراجعه به کتابخانه» در گروه دانش‌آموزان دارای معدل ۱۷-۲۰ با دانش‌آموزان دارای معدل ۱۱-۱۳ و نیز شاخص «لذت بردن از مطالعه» در گروه دانش‌آموزان دارای معدل ۱۰ و کمتر در مقایسه با گروه‌های دارای معدل بالاتر معنی‌دار بود.

## نتیجه‌گیری

طبق یافته‌های پژوهش، بیش از نیمی از دانش‌آموزان ترجیح می‌دهند اوقات فراغت خود را صرف اموری همچون «رفتن به مکان‌های تفریحی»، «مکالمه تلفنی و ارسال پیامک به دوستان» و «تماشای تلویزیون» کنند و «مطالعه» مورد علاقه کمتر از نیمی از جامعه آماری بود. یافته‌های پژوهش بحرانی (۱۳۷۹) که نشان داد بخش زیادی از اوقات فراغت دانش‌آموزان استان فارس در ایام تحصیل بیهوده تلف می‌شود و تنها ۱/۱ درصد اوقات آنها صرف مطالعه غیردرسی می‌گردد، و همچنین نتایج پژوهش اسمیت<sup>۱</sup> (۲۰۰۹) که نشان داد مطالعه و کتابخوانی با ۳۶/۳ درصد در زمره فعالیت‌های نسبتاً کمتر مورد علاقه دانش‌آموزان دوره متوسطه کارولینای شمالی در ایالات متحده در اوقات فراغت است، با نتایج پژوهش حاضر همسوست.

در خصوص منابع مورد علاقه دانش‌آموزان برای مطالعه، کتاب‌های داستانی و تخیلی محبوب‌ترین منابع مطالعاتی دانش‌آموزان به ویژه دختران را تشکیل می‌دهد. شعبانی و فاضل (۱۳۸۱) نیز در پژوهش خود دریافتند که دانش‌آموزان دوره متوسطه شهرستان شهرضا بیشترین گرایش را به سمت کتاب‌های رمان و داستان دارند. یافته‌های پژوهش اسمیت (۲۰۰۹) نیز نشان داد که دانش‌آموزان بیشتر علاقه‌مند به مطالعه کتاب‌های داستان (۷۲/۵٪) هستند. در مقابل، گرایش دانش‌آموزان به مجلات علمی در پژوهش حاضر نسبتاً در جایگاه نازلتری قرار دارد که در پژوهش اسمیت (۲۰۰۹) نیز وضعیتی مشابه گزارش شده است. با توجه به اینکه اطلاعات علمی می‌تواند مکمل آموخته‌های دانش‌آموزان در مدارس باشد، اما گرایش کم دانش‌آموزان به این گونه نشریات تأمل برانگیز است. علت وقوع این وضعیت می‌تواند ناشی از کمبود مجلات علمی مناسب نوجوانان در کشور باشد. در حال حاضر، طیف متنوعی از مجلات علمی در حال انتشار است که سطح آنها متناسب با بزرگسالان می‌باشد و تقریباً نوجوانان سهم کمی از این گونه نشریات دارند.

در میان علل عدم مطالعه در میان جامعه پژوهش حاضر، اصلی‌ترین مانع علاقه‌مندی دانش‌آموزان به فعالیت‌های دیگر از قبیل «گوش دادن به موسیقی»، «ورزش» و «بازی‌های کامپیوتری» عنوان شده است. مشابه چنین یافته‌هایی در پژوهش هاگس-هاسل و لانتز<sup>۲</sup> (۲۰۰۶)

1. Smith

2. Hughes-Hassel & Lutz

مبنی بر گرایش دانش‌آموزان شهری دوره‌ راهنمایی به فعالیت‌های دیگری از قبیل «تماشای تلویزیون»، «بازی‌های کامپیوتری» و «وقت‌گذرانی با دوستان» به جای مطالعه گزارش شده است. مک کول (۲۰۰۷) نیز دریافت «تماشای تلویزیون» و «فعالیت‌های تفریحی» عادات مطالعه خارج از مدرسه دانش‌آموزان را تحت تأثیر قرار می‌دهد. از سوی دیگر، «حجم زیاد تکالیف مدرسه» به عنوان یکی از موانع اصلی گرایش به مطالعه از سوی دانش‌آموزان دختر در پژوهش حاضر بیان شده که همسو با یافته‌های پژوهش شعبانی و فاضل (۱۳۸۱)، حری (۱۳۵۱)، هاگس-هاسل و لاتز (۲۰۰۶) و اسمیت (۲۰۰۹) است. این امر که ناشی از رویکرد تکلیف-مداری در نظام سنتی آموزش کشور است، تغییر رویکرد به سمت تحقیق-مداری را امری اجتناب‌ناپذیر جلوه می‌دهد.

بر اساس یافته‌های پژوهش، دانش‌آموزان مشوق اصلی خود را به ترتیب والدین و معلمان خود معرفی کرده‌اند. کامپ<sup>۱</sup> (۲۰۰۷) نیز در بررسی خود درباره عادات مطالعه ۲۴۲ دانش‌آموزان پایه اول تا یازده دریافت که آنها بیشترین تأثیر را در گرایش به مطالعه از خانواده و معلمان دریافت کرده بودند و اکثراً حس خوشایند و مثبتی نسبت به مطالعه داشتند. این امر تأییدی بر این واقعیت است که عادات مطالعه در افراد از سنین پایین در افراد شکل می‌گیرد و نقش خانواده و مدرسه در شکل‌گیری این عادات بسیار حائز اهمیت است.

یافته‌های پژوهش نشان داد اصلی‌ترین منبع دسترسی دانش‌آموزان به منابع مورد نیاز «کتابفروشی‌ها» بیان شده است؛ به عبارتی دانش‌آموزان بیشتر منابع مورد نیاز خود را خریداری می‌کنند. در مقابل کتابخانه عمومی و کتابخانه مدرسه کمتر مورد استفاده دانش‌آموزان برای دسترسی به منابع مورد نیاز خود قرار می‌گیرد. ابیرانتا و زینب<sup>۲</sup> (۲۰۰۴) نیز در تحقیقی پیمایشی با هدف شناسایی وضعیت عادات و علایق مطالعه دانش‌آموزان دوره راهنمایی سریلانکا دریافتند که دانش‌آموزان به ندرت از خدمات کتابخانه مدرسه بهره می‌گیرند و اکثر آنها از مجموعه کتابخانه مدرسه خود ناراضی بودند. این نتایج متفاوت از یافته‌های پژوهش اسمیت (۲۰۰۹) و هاگس-هاسل و راج<sup>۳</sup> (۲۰۰۷) است که گزارش شده دانش‌آموزان بیشتر منابع مورد نیاز خود را از «کتابخانه مدرسه»، «کتابخانه عمومی» و «کتابخانه کلاسی» تهیه می‌کنند. علت

1. Camp

2. Abeyrantha, &amp; Zainab

3. Hughes-Hassell, &amp; Rodge

این اختلاف را می‌توان ناشی از وضعیت کتابخانه‌های آموزشی کشورهای در حال توسعه از جمله ایران در مقایسه با کشورهای غربی دانست. وضعیت نامطلوب کتابخانه‌های آموزشی کشورهای در حال توسعه به لحاظ مجموعه‌های ضعیف و فرسوده بارها در پژوهش‌های مختلف (مدیرامانی و فرجامی، ۱۳۷۸؛ زال‌زاده، ۱۳۷۹؛ شرافتی، ۱۳۸۳؛ اسلامی، بابایی، ۱۳۸۸) گزارش شده است که این امر مانع اثربخشی آنها در جذب دانش‌آموزان برای دسترسی به منابع مورد نیاز آنها می‌شود. با توجه به نتایج پژوهش، اکثر دانش‌آموزان تأثیر اینترنت را در دسترسی به نیازهای اطلاعاتی و مطالعاتی خود زیاد می‌دانند. فراگیر شدن روزافزون اینترنت در میان دانش‌آموزان، در پژوهش‌های هاگس - هاسل و لاتز (۲۰۰۶)، موجه<sup>۱</sup> (۲۰۰۸) و اسمیت (۲۰۰۹) نیز به نوعی گزارش شده است. گرایش دانش‌آموزان به اینترنت فرصت مغتنمی را در اختیار برنامه‌ریزان آموزش و پرورش قرار می‌دهد تا از این محیط نوین اطلاعاتی جهت ایجاد وبگاه‌های مناسب دانش‌آموزان برای دسترسی به منابع مطالعاتی و در نتیجه گسترش عادات مطالعه در آنها استفاده کنند.

یافته‌های حاصل از آزمون فرضیه اول نشان داد که بین عادات مطالعه دانش‌آموزان دختر و پسر در خصوص برخی مؤلفه‌ها از قبیل «میزان لذت بردن از مطالعه»، «میزان خرید کتب غیردرسی»، «میزان مطالعه»، «خواندن کتاب توسط والدین در دوران کودکی» و «میزان مراجعه به کتابخانه در حال حاضر» تفاوت معنی‌داری وجود دارد. نتایج پژوهش حاضر از سوی یافته‌های پژوهش بحرانی (۱۳۷۹)، شعبانی و فاضل (۱۳۸۱)، عصاره و گلچوبی (۱۳۸۵)، هاگس - هاسل و لاتز<sup>۲</sup> (۲۰۰۶) و اسمیت (۲۰۰۹) که تفاوت میان عادات مطالعه دختران و پسران را گزارش کرده بودند، پشتیبانی می‌شود.

بررسی استنباطی تأثیر سطح تحصیلات پدر و مادر بر عادات مطالعه دانش‌آموزان نشان داد که در برخی از مؤلفه‌های عادات مطالعه بین دانش‌آموزان دارای والدین با تحصیلات دانشگاهی در مقایسه با والدین کمتر تحصیل‌کرده تفاوت معنی‌داری وجود دارد. این یافته‌ها با پژوهش فیلیپس، هایدن و نوریس<sup>۳</sup> (۲۰۰۶) که دریافتند وقتی والدین سطوح آموزشی پایین‌تری دارند، فرزندان آنها دارای دیدگاه‌های مثبت کمتری نسبت به مطالعه هستند، و اسمیت (۲۰۰۹) که کشف کرد سطح سواد والدین بر برخی عادات مطالعه دانش‌آموزان تأثیر دارد همسوست. از این یافته‌ها می‌توان اینگونه استنباط کرد که والدین تحصیل‌کرده نسبت به شکل‌گیری عادات

1. Moje

2. Hughes-Hassel & Lutz

3. Phillips, Hayden, & Norris

مطالعه در فرزندان خویش توجه بیشتری دارند. به بیان دیگر، طبق عقیده جاری در حوزه آموزش و پرورش که اولین الگوهای کودکان والدین آنها هستند، گرایش والدین تحصیلکرده به مطالعه باعث آن می‌شود تا میل به مطالعه در ضمیر خودآگاه و ناخودآگاه کودک نقش بیند و چه ابتدا از روی تقلید و چه بعدها از سر آگاهی به مطالعه گرایش بیشتری یابد.

نتایج حاصل از آزمون فرضیه چهارم پژوهش نشان داد بین برخی عادات مطالعه دانش‌آموزان به تناسب وضعیت اقتصادی خانواده‌هایشان تفاوت وجود دارد. این نتایج با یافته‌های پژوهش حری (۱۳۵۱)، بحرانی (۱۳۷۹)، عصاره و گلچویی (۱۳۸۵)، بیکر و ویگفیلد<sup>۱</sup> (۱۹۹۹) و اسمیت (۲۰۰۹) نیز همسوست. با وجود این، باید توجه داشت این تفاوت در برخی مؤلفه‌های اساسی عادات مطالعه نظیر «لذت بردن از مطالعه»، «میزان مطالعه»، «خواندن کتاب در دوران کودکی توسط والدین»، «تشویق به مطالعه از سوی والدین»، و «میزان مراجعه به کتابخانه چه در دوران کودکی و چه در حال حاضر» معنی‌دار نبود. لذا، می‌توان به طور کلی اینگونه استنباط کرد که دانش‌آموزان برخاسته از خانواده‌های متوسط به لحاظ مالی با دانش‌آموزان متعلق به طبقات بالای اجتماعی از شرایطی تقریباً برابر جهت تقویت عادات مطالعه در خود برخوردارند.

نتایج حاصل از آزمون فرضیه پنجم نشان داد بین برخی عادات مطالعه دانش‌آموزان متناسب با پیشرفت تحصیلی آنها تفاوت وجود دارد. این یافته‌ها با نتایج پژوهش بحرانی (۱۳۷۹) که بر اساس تحلیل رگرسیون «معدل درسی» از متغیرهای مهم و معنی‌داری در زمینه پیش‌بینی میزان مطالعه آزاد به حساب می‌آید؛ موجه (۲۰۰۸) که مشخص نمود مطالعه آزاد موفقیت‌های آموزشی دانش‌آموزان را افزایش می‌دهد؛ و اسمیت (۲۰۰۹) که نشان داد بین نمرات تحصیلی دانش‌آموزان و مؤلفه‌های «مطالعه بیشتر» و «خرید کتاب» از سوی آنها رابطه معنی‌داری وجود دارد، پشتیبانی می‌شود. چنین نتایجی این احتمال را تقویت می‌کند که دانش‌آموزان موفق در امور درسی، علاقه خود به مطالعه زیاد کتاب‌های درسی را به مطالعه غیردرسی خود نیز تسری می‌دهند و نسبت به دانش‌آموزان ضعیف‌تر که بخش عمده‌ای از ضعف آموزشی آنها ناشی از مطالعه کم آنهاست (و در نتیجه نسبت به مطالعه غیردرسی نیز گرایش اندک دارند)، بیشتر مطالعه می‌کنند و از مطالعه نیز لذت بیشتری می‌برند.

1. Baker & Wigfield

### پیشنهادها

۱. با توجه به اینکه «مطالعه» در زمره فعالیت‌های کمتر مورد توجه دانش‌آموزان در اوقات فراغت قرار دارد، پیشنهاد می‌شود مدیران مدارس و برنامه‌ریزان آموزشی نسبت به جهت‌دهی اوقات فراغت دانش‌آموزان برنامه‌های مناسبی را پیش‌بینی نمایند. این برنامه‌ها می‌تواند طیفی متنوعی از موارد جذاب شامل برگزاری تورهای بازدید از کتابخانه‌های عمومی بزرگ، برگزاری هفتگی مسابقات کتابخوانی، برگزاری کارگاه‌های آموزشی مهارت‌های مطالعه و نظایر آن را دربر بگیرد.
۲. معلمان می‌بایست رویکرد خود را در تعیین تکالیف درسی دانش‌آموزان از شکل سنتی کتاب درسی - مداری به پژوهش - مداری تغییر دهند تا ضمن آن که اهداف آموزشی درس برآورده می‌شود، دانش‌آموزان به سمت پژوهش و در نتیجه مطالعه و استفاده از سایر منابع غیردرسی نیز سوق داده شوند.
۳. رفع مشکلات مربوط به جایگاه نازل کتابخانه مدرسه در دسترسی دانش‌آموزان به منابع مورد نیاز، می‌بایست به طور جدی در دستور کار وزارت آموزش و پرورش قرار گیرد. ایجاد کتابخانه‌های دیجیتالی مدارس و دسترس‌پذیری بسیاری از اطلاعات مورد نیاز دانش‌آموزان از طریق وبسایت اختصاصی کتابخانه مدارس، می‌تواند حرکتی مفید و اثربخش در تثبیت جایگاه کتابخانه در مدارس باشد و به نوعی آن دسته از مشکلات سنتی کتابخانه‌های آموزشی را که مربوط به فضا و منابع فیزیکی است تا حد زیادی مرتفع نماید.
۴. آگاهی‌رسانی به والدین دانش‌آموزان نسبت به اهمیت مطالعه غیردرسی در تقویت و شکوفایی استعدادها و فرزندان از طریق برگزاری کارگاه‌ها و همایش‌های مختلف در دستور کار انجمن اولیا و مربیان قرار گیرد.
۵. کتابخانه‌های عمومی باید برنامه‌هایی از قبیل طرح عضویت فراگیر و رایگان دانش‌آموزان (در صورت امکان به صورت مراجعه مستقیم کتابداران به مدارس همجوار) و نیز برگزاری دوره‌های قصه‌گویی و امور فوق برنامه نظیر برگزاری نمایشگاه‌ها و کارگاه‌های آموزشی مختص نوجوانان را اجرایی نماید تا بستر لازم برای جذب آنها به کتابخانه را فراهم آورند.

## منابع

- اسلامی، عباس و بابایی، بهرام (۱۳۸۸). بررسی وضعیت کتابخانه‌های آموزشگاهی متوسطه و پیش دانشگاهی شهرستان‌های غرب گیلان. *فصلنامه کتاب*، ۲۰ (۲)، ۱۱۷-۱۳۸.
- بحرانی، محمود (۱۳۷۹). بررسی عوامل موثر بر میزان کتابخوانی و مطالعه آزاد دانش‌آموزان متوسطه در استان فارس. *مجله علوم تربیتی و روانشناسی*، ۷ (۳-۴)، ۸۵-۱۰۲.
- حری، عباس (۱۳۵۱). *جامعه‌شناسی کتابخوانی نوجوانان ۱۵-۱۹ ساله*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران، تهران.
- زالزاده، ابراهیم (۱۳۷۹). بررسی مطالعه غیر درسی و میزان استفاده دانش‌آموزان دبیرستانها از کتابخانه‌های عمومی شیراز. *کتابداری*، ۹ (۳)، ۳۱-۴۸.
- شرافتی، ثریا (۱۳۸۳). وضعیت کتابخانه‌های آموزشگاهی (مقطع متوسطه) استان کهگیلویه و بویراحمد. *فصلنامه کتاب*، ۱۵ (۱)، ۱۴۵-۱۵۳.
- شعبانی، احمد و فاضل، مرتضی (۱۳۸۱). مطالعات غیردرسی دانش‌آموزان دوره متوسطه و شناسایی عوامل مؤثر از نظر دانش‌آموزان شهرضا. *فصلنامه کتاب*، ۱۳ (۲)، ۴۷-۵۶.
- عصاره، فریده و گلچوبی، تقی (۱۳۸۵). شناسایی و معرفی عوامل ترغیب‌کننده و بازدارنده مطالعه آزاد دانش‌آموزان دوره متوسطه استان مازندران. *مجله علوم تربیتی و روانشناسی*، ۱۳ (۴)، ۱۰۳-۱۲۶.
- مدیرامانی، پروانه و فرجامی، فرزانه (۱۳۷۸). بررسی وضعیت کتابخانه‌های آموزشگاهی استان خراسان و ارائه پیشنهادهایی بر پایه استانداردهای موجود. *فصلنامه کتاب*، ۱۰ (۱)، ۱۰۲-۱۱۱.

## References

- Abeyrathna, P. H. A. S. and Zainab, A. N. (2004). The status of reading habits and interests among secondary school children in Sri Lanka. *Malaysian Journal of Library & Information Science*, 9 (2), 107-121.
- Baker, L. and Wigfield, A. (1999). Dimensions of children's motivation for reading and their relations to reading activity and reading achievement. *Reading Research Quarterly*, 34, 452-477.
- Camp, D. (2007). Who's reading and why: reading habits of 1st grade through graduate students. *Reading Horizons Journal*, 47 (3), 251-268.
- Dykeman, M. (2007). The effect of the Internet on reading habits. *Melium, where the knowledge rules*. Retrieved October 16, 2013, from: <http://www.helium.com/items/567377-the-effect-of-the-internet-on-reading-habits>
- Hughes-Hassell, S. and Lutz, C. (2006). What do you want to tell us about reading? A survey of the habits and attitudes of urban middle school students toward leisure reading. *Young Adult Library Services*, Winter, 39-45.
- Hughes-Hassell, S. and Rodge, P. (2007). The leisure reading habits of urban adolescents. *Journal of Adolescent and Adult Literacy*, 51 (1), 22-33.

- McKool, S. S. (2007). Factors that influence the decision to read: An investigation of fifth grade students' out-of-school reading habits. *Read improve*, 44 (3), 111-131.
- Moje, E. B.; Overby, M.; Tysvaer, N.; and Morris, K. (2008). The complex world of adolescent literacy: Myths, motivations, and mysteries. *Harvard Educational Review*, 78 (1), 107-154.
- Phillips, L. M.; Hayden, R.; and Norris, S. P. (2006). *Family literacy matters: Alongitudinal parent-child literacy intervention study*. Alberta: Detselig.
- Shen, Li-Bi (2006). Computer Technology and College Students' Reading Habits. *Chia-Nan Annual Bulletin*, 32, 559-572. Retrieved October 16, 2013, from: [http://lib.chna.edu.tw/bulletin/files/v32\\_559\\_572.pdf](http://lib.chna.edu.tw/bulletin/files/v32_559_572.pdf)
- Smith, N. L. (2009). *A Study of Middle Grades Students' Reading Interests, Habits, and Achievement*. Doctorate Dissertation, University of North Carolina, North Carolina.

---

به این مقاله این گونه استناد کنید:

رداد، ایبرج و مسعودی، میترا (۱۳۹۲). بررسی وضعیت عادات مطالعه آزاد دانش‌آموزان دوره متوسطه شهر مشهد و عوامل مؤثر بر آن. *تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی*، ۱۹ (۳)، ۴۰۷-۳۸۷.